

Քանի մը տեսակ անխոնմութիւններ կան որ կը կարծենք թէ սաստիկ երեւակայութեան եւ զգայուն բնաւորութեան տէր մարդկանց բնական ժառանգութիւն մը եղած է. այս բանիս համար նոյնքան անիրաւ կըլլար զանոնք խստիւ դատապարտելը՝ որչափ որ անիրաւ պիտի ըլլար երբոր խոնմութեան այն հանդարտ զաւկըններուն մէկը պարսաւէինք՝ բանաստեղծական կրակէ զօրկ ըլլալուն համար : Սակայն խոնմութեան դէմ եղած խոտորումները մէյմէկ յանցանք են. եւ երբեմն թէ եւ ներուելու ըլլան՝ պէտք չէ որ այն խոտորումներուն հետեւինք :

Յաջողութիւն գտնելուն ամենէն հարկաւոր ճամբան խնայութիւնն է. խնայութիւն դրամի եւ խնայութիւն ժամանակի : Խնայութիւն որ կըսեմ՝ կարօտութեամբ ապրիլ ըսել չէ միտքս, այլ միայն անանկ առողջարար չափաւորութիւն մը որ առանց շահ մը կամ վայելք մը ձեռք բերելու՝ մեր ժամանակը կամ դրամը վատնելէն զմեզ եւս կը կեցընէ : Ժամանակը խնայութեամբ գործածելով ատեն կը վատրկինք ու գործերնուս մէջ կարգ եւ կանոն կ'ունենանք. կարող կըլլանք մեր գործերը առաջ քշելու՝ առանց մենք անոնցմէ քշուելու : Ժամանակին ու եկամուտին աղէկ ջնաշուելէն ծագած հետեւանքները մեծապէս աղետալի են. վասն զի զմեզ մշտնջենաւոր տազնապի ու նեղութեան մէջ կը ձգեն : Այսպիսի նեղութեան մէջ՝ ամենէն պայծառ տաղանդներն անգամ հարկաւանդաւոր կը մնան, եւ հնարագիտութեամբ անցուած կեանքին վախճանն ալ չքառորութիւն է :

Ուրեմն աշխարհի մէջ յաջողութիւն գտնելու համար մեր տալիք նուսխան սա է. « Շատ պահէ ու քիչ վատնէ : » Ով որ այս խրատին հետեւի՝ հարկաւ յաջողութիւն պիտի գտնէ. իսկ ասոր հակառակն ընողը պիտի գիտնայ որ անշուշտ անկարծելի դիպումով մը կամ մարդուս նախատեսութեանը անզարմանելի փորձանքի մը պիտի պա-

տահի, զոր օրինակ իմանդութեան, հրդեհի, կամ նախախնամութեան ուրիշ մէկ այցելութեանը, որով յառաջադիմութիւնը արգիլուած պիտի ըլլայ : Բայց մարդկային իրողութեանց հասարակ ընթացքին մէջ՝ յաջողութիւնը միշտ անբաժանելի պիտի ըլլայ խնայութեանէն՝ որ երջանկութիւն ձեռք բերելու միակ պայմանն է :

Այս ալ կայ որ աշխարհային յաջողութիւնը՝ որուն առ հասարակ ամեն մարդ կը տենչայ՝ այնչափ մը միայն փափաքելի է՝ որչափ որ մարդուս երջանկութեանը հարկաւոր է. երջանկութիւնն ալ խիստ քիչ հարկաւոր կըլլայ՝ թէ որ ամենայն մարդկանց վրայ սաստիկ բարեսիրութիւն մը չունենանք : Շատ աղէկ կերպով ըսած են թէ « երջանկութիւնը՝ մեր սիրած եւ մեզ սիրող իրաց բոլորն համեմատութեամբն է : » Այս խրատը մենք սրտի մօտք կընդունինք, եւ կը ցանկանք որ ամենուն սրտին վրայ ալ գրուած ու գրասիրութեան պրտուցները տուած տեսնենք :

Այն մարդն որ ուրիշի բշտաւորութիւնը տեսած ատեն քերելութեամբ կը վարուի, ու սիրելութեան բովիչ կապովը՝ իր նմանեացը հետ կապուած չէ, որչափ ալ անուանի, բաղդաւոր ու խելացի ըլլայ՝ արհամարհութեան արժանի է, եւ անշուշտ ալ պիտի արհամարհուի մարդկային ազգէն : Այնպիսոյն վրայ բաղդին պարգևներուն ամենն ալ պարապը նետուած են : Իրեն համար երջանկութիւն չկայ. իր կեանքը երազ մը՝ լոկ բմբուրիւն մի է, ու մարդկային զգացողութեան մէկ զարնուածքը անգամ չունի սրտին մէջ. եւ պիտի իջնայ գերեզմանը *առանց լացի, առանց պատուոյ*, եւ առանց զովասանքի : Այսպիսի բաղդը ցանկալի բաղդ մը չէ, եւ ով որ յաջողութիւն գտնել ուզէ, բող բնաւ մտքեւջանէ այս բանս որ առանց երջանկութեան յաջողութիւնը ոչինչ է :

Թարգմանեաց յանգղիակակն

Ն. Մ. ՉՕՐԱՅԵԱՆ :

Բ. ՏԵՍԱՐԱՆՔ ԵՒ ԲՈՊԱՅ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒԳՈՒԼԻՍ .

Երոպացւոց արեւելքին վրայ ունեցած տեղեկութիւնները գրեթէ նոյնչափ անկատար են՝ որչափ արեւելցւոց Եւրոպայի վրայ ունեցածները :

Երկու կողմէն ալ ատեն ատեն խելացի ու դիտող ճանապարհորդներ իրենց տեսած երկիրներուն ու սովորութեանցը վրայ տեղեկութիւններ գրե-

են, բայց ոչ երբեք սեպհական հայրենեաց յատկու-
թիւնները եւ իրենց վարժած սովորութիւնները
մէկի դրեր ուսնտարբեր եւ անաչառ մտօք ըրեր
են իրենց զննութիւնները : Այսու ամենայնիւ
հետաքրքրական բան է անոնց ըրած դիտողու-
թիւնները կարգաւ կամ լսելը, մանաւանդ խիստ
երեսելիներունը :

Արեւելք ճամբորդութիւն ընող, եւ ընդհանրա-
պէս ամեն բանին աղէկ կողմը միայն տեսնող
զմայրող ու զեղեցիկ բանաստեղծութեամբ մը

Վոսփորի նեղուցեն դեռ հիմա վար իջայ ու
տրեւն վեր ելայ մինչեւ Սեւ ծովուն բերանը . հոս
ինծի համար այն հրաքանչ տեսարանին պատ-
կերը վեր ի վերոյ մը գծագրեմ : Մտքես անգամ
չէր անցած որ երկինքն ու երկիրս, ծովն ու
աղամորդին խօսք դրածի պէս ըլլան իրարու
հետ՝ այսպիսի հրաշալի տեսարաններ ձեւացընե-
լու : Թափանցիկ երկնքին եւ կամ ծովուն հայելին
է միայն որ կրնայ այն տեսքը ամբողջ իր մէջն
ընդունիլ ու ճիշդ ցոյցացընել . իմ երեւակայութիւնս
այ գանոնք կը տեսնէ ու կը մըրոնէ, բայց միտքս
անոնց ամբողջ պատկերը չկրնար պահել ու նկա-
րագրել՝ երէ ոչ քանի մը մանր պարագաներով
ու ետեւէ ետեւ : Ուրեմն սկսինք մէկիկ մէկիկ զիր
անցընել այս եւ այն տեսարանը, այս եւ այն
հրուանդանը, այս եւ այն ծովածոցը, այս եւ այն
բիւականերուն ետեւէ ետեւ զարնուածքը : Ամեն
մէկ տեսքը միայն նկարել ուզող պատկերահա-
նը տարիներով աշխատելու կարօտ է : Ամեն մէկ
նայուածքիդ՝ տեսարանը կը փոխուի, եւ քանի
որ փոփոխի՝ աւելի զեղեցիկ կերեւայ : Ես քանի
մը խօսքով ինչ կրնամ ըսել :

Մէկ առաւօտ մը որ երկնքին երեսը պարզ եւ
արեւը պայծառ էր՝ ժամը եօթնին միս-մինակ
մտայ այն երկայն ու բարակ նաւակներէն մէկուն
մէջ որ ձկան պէս կը ճղքեն ծովն ու կը սահին,
բիւսականերս այ չորս հատ Առնաւուտ : Նաւակին
մէջ բարգման մը երկնցած՝ տեսած բաներուս
անուններն ու ինչ ըլլալը կը գուրցեր : Առաջ Թոփ-
հանէի ծովափանցը ու հրազինաւորաց ձմերոցին
առջեւէն անցանք : Թոփհանէին գոյնզգոյն տները
աստիճան աստիճան իրարու վրայ բարձրացած,
մարմարաշէն մզկիթն չորս բոլորը զիգուած ծաղ-
կըներու փունջի մը կը նմանէին, ու Պէյօղլուի գե-
րեզմաննոցին նոճիներուն տակը կերքային կար-
ծես քէ կը բաղուէին : Այս կողմէն ծովեզերքի
բլուրներուն ծածկողը այն մութ ծառաստանին
վարագոյրն է : Մեր սահած ճամբուն երկու կողմը

պատմող եւրոպացիւն պարոն Լամարքին զաղ-
ղիացին է : Քանի որ մեր ազգին մէջ իր *Ուղե-
բութիւն յԱրեւելք* ըսուած գրքին ամբողջ թարգմա-
նութիւնը չկայ, ատեն ատեն հատուածները կըր-
նանք հրատարակել՝ բնագրովը հանդերձ . թարգ-
մանութիւնը մերազնեայ ընթերցողաց համար,
իսկ բնագիրը այն եւրոպացւոց որ առիթ չեն ու-
նեցած ամբողջ զիրքը կարդալու :

Այս անգամ Կոստանդնուպոլսոյ վրայ գրածնե-
րուն մէկ կտորը մէջ բերենք :

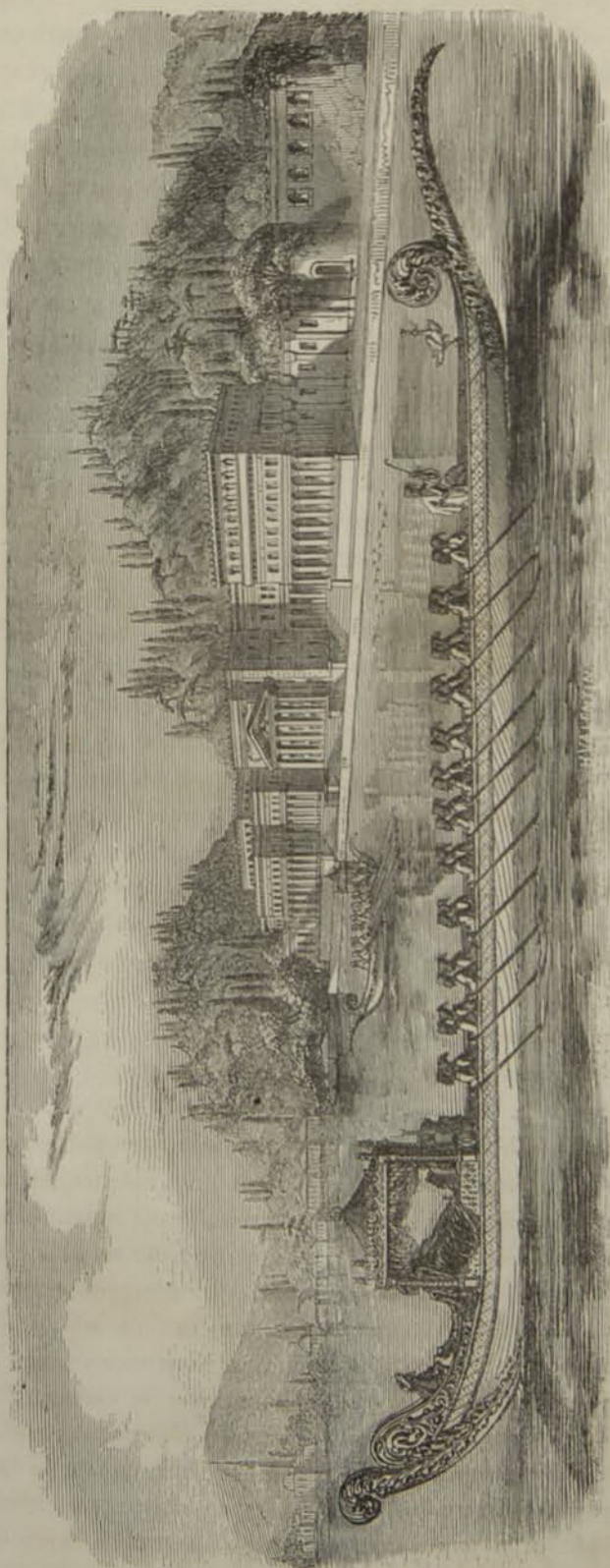
Je viens de descendre et de remonter le canal du
Bosphore de Constantinople à l'embouchure de la
mer Noire. Je veux esquisser pour moi quelques
traits de cette nature enchantée. Je ne croyais pas
que le ciel, la terre, la mer et l'homme pussent
enfanter de concert d'aussi ravissants paysages. Le
miroir transparent du ciel ou de la mer peut seul
les voir et les réfléchir tout entiers : mon imagina-
tion les voit et les conserve ainsi ; mais mon souve-
nir ne peut les garder et les peindre que par quel-
ques détails successifs. Écrivons donc vue par vue,
cap par cap, anse par anse, coup de rame par coup
de rame. Il faudrait des années à un peintre pour
rendre une seule des rives du Bosphore. Le pays
change à chaque regard, et toujours il se renou-
velle aussi beau en se variant. Que puis-je dire en
quelques paroles?

Conduit, par quatre rameurs arnautes, dans un
de ces longs caïques qui fendent la mer comme un
poisson, je me suis embarqué seul, à sept heures
du matin, par un ciel pur et par un soleil écla-
tant. Un interprète couché dans la barque, entre
les rameurs et moi, me disait les noms et les
choses. Nous avons longé d'abord les quais de To-
phana, avec sa caserne d'artillerie. La ville de To-
phana, s'élevant en gradins de maisons peintes,
comme des bouquets de fleurs groupés autour de la
mosquée de marbre, allait mourir sous les hauts
cypres du grand champ des Morts de Péra. Ce ri-
deau de bois sombre termine les collines de ce côté.
Nous glissons à travers une foule de bâtiments à
l'ancre, et de caïques innombrables qui ramenaient à
Constantinople les officiers du sérail, les ministres

խումն բազմութեամբ նաւեր երկար ձգած կեցեր էին, եւ անհամար նաւակներու մէջ մտած Կոստանդնուպօլիս կը դառնային արքունեաց պաշտօնատէրները, ոստիկանները, անոնց փոխանորդները, եւ Հայ տանուտէրներ ու մարդիկն որ իրենց խանութները կերբային աշխատանքի սկսելու: Այս Հայերը շատ փառանդ մարդիկ են. հագուստին վայելուչ եւ անպաճոյճ, գլուխին սեւ փաքոց, վրանին երկայն ու կապտագոյն վերաբլու, մէջքերին ճերմակ քաշմիր շայեգօտի. կազմուածքին յաղթանդամ, կերպարանքին արքուն ու խորագեա՛րայց հասարակ, գոյներին մուր, աջուրնին կապոյտ, մօրուքնին դեղնագոյն. ասոնք Արեւելքի Զուլիցերացիներն են. անոնց պէս աշխատատէր, հանգարտարարոյ, բարեկարգ, բայց անոնց պէս ալ իրենց շահը լաւ հասկըցող ու փնտռող. իրենց առուտորի յարմար հանճարը կըրանեցընեն՝ բազաւորէն ու ճաճկըներէն ստակ վատըկելու. այսմարդկանց վրայ ամենեւին զիւցազնական ու պատերազմական հոգի չկայ. իրենց հանճարը վաճառականութիւն է.

et leurs kiaias, et les familles des Arméniens que l'heure du travail rappelle à leurs comptoirs. Ces

Arméniens sont une race d'hommes superbes, vêtus noblement et simplement d'un turban noir et d'une longue robe bleue, nouée au corps par un châle de cachemire blanc; leurs formes sont athlétiques; leurs physionomies intelligentes, mais communes; le teint coloré, l'œil bleu, la barbe blonde; ce sont les Suisses de l'Orient; laborieux, paisibles, réguliers comme eux, mais comme eux calculateurs et cupides: ils mettent leur génie trafiquant aux gages du sultan ou des Turcs; rien d'héroïque ni de belliqueux dans cette race d'hommes: le commerce est leur génie; ils le feront sous tous les maîtres. Ce sont les chrétiens qui sympathisent le mieux avec les Turcs. Ils prospèrent, et accumulent les richesses que les Turcs négligent, et qui échappent aux Grecs et aux Juifs: tout est ici entre leurs mains; ils sont les drogmans de tous les pachas



Կոստանդնուպօլիս:

et de tous les vizirs. Leurs femmes, dont les traits aussi purs, mais plus délicats, rappellent la beauté

տերերնին ով ալ քլայ՝ առուտուրէ ետ չեն կե-
նար : Գրիստոնէից մեջ ասոնց պէս Տաճկաց
հետ յարմարող ու անոնց սիրելի ազգ չկայ :
Տաճկերնուն զանց քրած եւ Յունաց ու Հրեից ձեռ-
քէն փախած հարստութիւնները Հայերը կըղի-
գեն ու կըհարըստնան . հոս ամեն բան անոնց
ձեռքն է . բոլոր փաշաներուն ու վեզիրներուն
բարգմաններն իրենք են : Հայոց կանանց կերպա-
րանքն ալ նոյնպէս կանոնաւոր՝ բայց աւելի
քնքուշ է, եւ անգղիացի կնիկ մարդկանց կամ
Հելլուստիոյ լեռներուն գեղջկոհեաց հանդարտ
գեղեցկութիւնը միտքդ կըձգէ . քէ անոնք եւ քէ
տղաքը սքանչելի են : Նաւակները լեցուն են
Հայերով, որ իրենց գեղի տներէն սապատնե-
րով ծաղկըներ կըբերեն՝ նաւակներուն առաջըը
շարած :

Հիմա կըսկսինք Թոփհանէի ծայրէն անդին
դառնալ ու օսմաննան նաւատորմիւն Բուժէի
ծովեզերքը կեցած մեծամեծ պատերազմական
նաւերուն շքին մեջէն սանիլ անցնիլ : Այն անագին
զանգուածները հոն իբրեւ լճի մը վրայ կեցած կը-
քնանան : Նաւաստիները՝ տաճիկ զինուորաց պէս
կարմիր կամ կապոյտ բաճկոններ հագած՝ անհոգ
անհոգ նաւերու շրթունքին կըբընած կեցեր են,
կամ քէ ղեկին չորս դին կըլողան : Զինուորներով
լեցուն մեծամեծ մակույկներ ցամաքէն դէպ ի նա-
ւերը կըբքան ու կուգան, եւ ծովակալին զար-
դարուն աղուոր նաւակները քսանական բիաւա-
րով նետի պէս կանցնին քովերնէս : Դահիր փաշա
ծովապետն ու իր պաշտօնեաները մքնագոյն ամ-
ղան հագեր են , գլուխին ֆէս՝ որ բրդէ գլխանոց
մըն է խոշոր ու ճակատին կըգոցէ, մինչեւ աջ-
քերնուն ալ վրայ կիջնայ , իբր քէ ամբլնային
վսեմ ու գեղեցիկ փաքթոցը մէկդի ղենդնուն հա-
մար : Այն մարդիկը մաղձոտ ու անփոք կերպ
մը ունին, նստեր ծուխ կը խմեն՝ երկայն երկայն
ու սարէ ծայրով ծխափայտերէ : Նաւերէն քանի
մը քայլ հեռու , Բուժէի եզերքը՝ ուր որ ես ալ
կըգտնուիմ, բազաւորին երկայն ու հոյակապ մէկ
պալատին պատուհաններուն տակէն կանցնիմ :
Այն պալատը հիմա անբնակ է , ու երկակնեցաղ
կենդանեաց բնակարանի կընմանի . վասն զի
Վոսփորի ալիքները հովերուն սաստկութենէն
քիչ մը որ բարձրանան՝ պատուհաններուն կը-
հասնին , ու իրենց փրփուրը պալատին ներք-
նայարկի սենեակները կընետեն . մեծ սանդու-
խին աստիճանները ջրով կըծածկուին , եւ ծովը
վանդակապատ դռներէն ներս մինչեւ րակերն ու
պարտեզները կըմտնէ : Հոն նաւակներու կայա-

calme des Anglaises ou des paysannes des montagnes
de l'Helvétie, sont admirables; les enfants de même.
Les caïques en sont pleins. Ils rapportent de leurs
maisons de campagne des corbeilles de fleurs éta-
lées sur la proue.

Nous commençons à tourner la pointe de To-
phana, et à glisser à l'ombre des grands vaisseaux
de guerre de la flotte ottomane, mouillée sur la
côte d'Europe. Ces énormes masses dorment là
comme sur un lac. Les matelots, vêtus, comme les
soldats turcs, de vestes rouges ou bleues, sont non-
chalamment accoudés sur les haubans, ou se bai-
gnent autour de la quille. De grandes chaloupes
chargées de troupes vont et viennent de la terre
aux vaisseaux; et les canots élégants du capitän-
pacha, conduits par vingt rameurs, passent comme
la flèche à côté de nous. L'amiral Tahir-Pacha et
ses officiers sont vêtus de redingotes brunes et coif-
fés du fez, grand bonnet de laine rouge qu'ils en-
foncent sur leurs fronts et sur leurs yeux, comme
honteux d'avoir dépouillé le noble et gracieux tur-
ban. Ces hommes ont l'air mélancolique et résigné;
ils fument leurs longues pipes à bout d'ambre. A
quelques pas de ces vaisseaux, sur la rive d'Europe
que je suis, je glisse sous les fenêtres d'un long et
magnifique palais du sultan, inhabité maintenant.
Il ressemble à un palais d'amphibies : les flots du
Bosphore, pour peu qu'ils s'élèvent sous le vent,
rasent les fenêtres, et jettent leur écume dans les
appartements du rez-de-chaussée; les marches des
perrons trempent dans l'eau; des portes grillées
donnent entrée à la mer jusque dans les cours et les
jardins. Là sont des remises pour les caïques et des
bains pour les sultanes, qui peuvent nager dans la
mer à l'abri des persiennes de leurs salons. Derrière
ces cours maritimes, les jardins d'arbustes, de lilas
et de roses s'élèvent en gradins successifs, portant
des terrasses et des kiosques grillés et dorés. Ces

բան ու սուղաններուն համար բաղնիքներ կան որ կրնան ծովուն մէջ լողալ՝ իրենց դահլիճներուն քելահիւս պատուհաններուն ետեւը : Այն ծովահայեաց բակերուն , մանր ծառոց պարտեզներուն ետեւի կողմը՝ աստիճան աստիճան բարձրացած երկեւանիներ (լէյլաքներ) ու վարդենիներ կան , անոնց մէջ ալ ճեմելիքներ ու վանդակապատ եւ ոսկեզօծ պատշգամներ : Այն ծաղկալից բուրաստաններուն ծայրը կերբայ կաղնիներու դափնիներու ու բարտիներու մեծամեծ անտառներուն կը հասնի որ բլրոյն կողերը կը ծածկեն ու ժայռերուն հետ մեկտեղ մինչեւ անոր զագարը կեցին : Թագաւորին բնակարանները բաց են , ու պատուհաններէն կը տեսնեմ առաստաղներուն ոսկեզօծ փառաւոր զարդերը , բլրեղեայ ջահերը , բազմոցներն ու մետաքսէ վարագոյրները : Կանաւոցին բնակարանները փայտէ փորուած զարդարուն ու հաստ վանդակներով զոցուած են : Այն պալատէն կանցնիս չես անցնիր , մէկ շարքի վրայ կը սկսին երեւնալ բազաւորին գլխաւոր սիրելիներուն , ոստիկաններուն կամ փաշաներուն պալատները , տներն ու պարտեզները : Բոլորն ալ ծովուն վրայ քուն կը լլնան ու կարծես քէ անոր զովութիւնը կը ծծեն : Անոնց պատուհանները բաց են . տերերին բազմոցներու վրայ նստած , ընդարձակ դահլիճներու մէջ որ ոսկիով ու մետաքսով կը փայլին , ծուխ կը քաշեն , կըխօսին , օշարակներ կըխմեն ու անցնելու ատեննիս մեզի կը նային : Անոնց բնակարաններուն ետեւն ալ աստիճան աստիճան ճեմելիքներ կան՝ սարփինաներով , մանր ծառերով ու ծաղկերով զարդարուած : Շատ մը գերիներ փառաւոր հագուստներով նստած են ընդհանրապէս սանդուխներուն վրայ որ դեպի ծովը կիջնան . նաւակներն ալ իրենց քիւղարներովը պատրաստ կեցած են սանդուխներուն քով , որպէս զի այն տներուն տերերն առնուն երբան : Ամեն տեղ ալ կանանոցները տանը մէկ քուն են՝ պարտեզներով կամ գաւիթներով երիկմարդկանց բնակարանէն քիչ մը զատուած , վանդակներով ալ զոցուած են :

Բոլոր այս տներն ու պալատները փայտէ են , բայց զարդարուն անհամար պատշգամներ՝ ճեմելիքներ՝ վանդակապատ մուտքեր ունին , ու մեծամեծ ծառոց շուքերու , պատաստուկ բոյսերու եւ անտառախիտ յաճմիկներու եւ վարդենիներու մէջ ընկղմած են : Վոսփորին ջրերը ամենուն քովն ալ կանցնին ծփալով , շատին ներսը գաւիթներ կան որ ծովուն ջուրը հոն կը մտնէ ու կեցի , նաւակներն ալ հոն կը պատսպարուին :

pelouses de fleurs vont se perdre dans de grands bois de chênes, de lauriers et de platanes qui couvrent les pentes, et s'élèvent avec les rochers jusqu'au sommet de la colline. Les appartements du sultan sont ouverts, et je vois à travers les fenêtres les riches moulures dorées des plafonds, les lustres de cristal, les divans et les rideaux de soie. Ceux du harem sont fermés par d'épais grillages de bois élégamment sculptés. Immédiatement après ce palais commence une série non interrompue de palais, de maisons et de jardins des principaux favoris, ministres ou pachas du Grand Seigneur. Tous dorment sur la mer, comme pour en aspirer la fraîcheur. Leurs fenêtres sont ouvertes; les maîtres sont assis sur des divans, dans de vastes salles toutes brillantes d'or et de soie; ils fument, causent, boivent des sorbets en nous regardant passer. Leurs appartements donnent aussi sur des terrasses en gradins chargées de treillis, d'arbustes et de fleurs. Les nombreux esclaves, en riches costumes, sont en général assis sur les marches d'escaliers que baigne la mer; et les caïques, armés de rameurs, sont au bord de ces escaliers, prêts à recevoir et à emporter les maîtres de ces demeures. Partout les harems forment une aile un peu séparée par des jardins ou des cours de l'appartement des hommes. Ils sont grillés.

Ces palais, ces maisons sont tout en bois, mais très-richement travaillé, avec des avant-toits, des galeries, des balustrades sans nombre, et tout noyés dans l'ombre des grands arbres, dans les plantes grimpantes, dans les bosquets de jasmins et de roses. Tous sont baignés par le courant du Bosphore, et ont des cours intérieures où l'eau de la mer pénètre et se renouvelle, et où les caïques sont à l'abri.

Վոսփորին ամեն տեղերն ալ այնպես խոր են որ ծաղկըներուն անուշահոտութիւնը տանելու եւ ծառերու շուրհին մէջ մեր թիավարները հանգչեցնելու չափ ծովեզերքի քովերէն կանցնինք : Մեծամեծ նաւեր ալ մեր քովէն կանցնին . եւ շատ անգամ անոնց կայմերը այս կամ այն ծառին ձիւղերուն, որքի մը սարփինային՝ կամ քէ նաւն պատուհանի մը վանդակափեղկերուն մէջ՝ կը մտնեն, ու ձիւղի մը կտոր կամ տանը մէկ պատառը կառնուն կրփախչին : Տներուն մէջտեղւանքը երբեմն խումբ խումբ ծառեր կան՝ պզտիկ շէնքի մը չորս դին առած, երբեմն ալ՝ բաղդեհապատ ու լոռաւետ ժայռերու անկիւններ որ լեռնակներուն կողերէն կիջնան ու մինչեւ ալիքներուն մէջ քանի մը ոտնաչափ տեղ կերկրենան : Միայն ատեն ատեն երկու հեռաւոր բլուրներու մէջտեղը աւելի խորունկ ու աւելի գոգաւոր ծովածոց մը կը տեսնես, ուր հեղեղատ մը կամ վտակ մը կը բաժնի : Անկեց ետքը գեղ մը կուգայ այն ծոցերուն տափարակ եզրերը շինուած՝ գեղեցկաշէն աղբիւրներով, ոսկեգոյն կամ կապտագոյն գմբէթ ունեցող մզկիթով, որուն թեթեւ մինարէին ծայրը մեծամեծ քարտի ծառերուն վերի ծայրերուն հետ կը խառնուի : Այն փոքրիկ ծովածոցերուն երկու կողմերն ու խորունկը կիսաբոլոր ձևով շարուած նկարէն տնակներ կան՝ իրենց գոյնզգոյն ճակատներովն ու քեօշքերով . բլուրներուն վերերը մեծամեծ զիւղազբօսութեան տներ կան՝ քովերէն կախաղանաւոր բուրաստաններով ու լայնագագաթ մայր ծառերով, որ երկնքին հետ կապածի պէս երեսնալով՝ հորիզոնը կը կտրեն : Այն գեղերուն վարերը քանի մը ոտնաչափ լայնք միայն ունեցող ծովափունք կան՝ խիճերով կամ պինդ քարով շինուած . անոնց վրայ տնկուած բոյսերն են ժանտաքզնէի, որք, յասմիկ, եւ մինչեւ ծովը օրորոցածն պատշգամներ կը ձեւացնեն, հոն կը պատսպարին նաւակները : Հոն խարիսխ ձգած կը կենան շատ մը մանր ու խոշոր ամեն ազգաց վաճառականներու նաւեր...

Բերդերէն անդին Վոսփորը կը լայննայ, ու երոպայի եւ Ասիոյ լեռները կը սկսին աւելի քարձր ու աւելի ապառաժօտ երեսնալ... Պեօյիւք տէրէն գեղեցիկ քաղաք մըն է ծովածոցի մը խորը շինուած, ուր Վոսփորը Սեւ ծովուն մէջ երբալով կորսուելէն առաջ՝ մէյմը կը խոտորի . երկու մընագոյն լեռներու կողերուն վրայ շարուած պալատներն ու տները վարագուրի մը պէս տարածուած կերեսնան, եւ ծովէն մինչեւ պարտեզներն ու շէնքերը ազուր ծովեզերք մը կայ : Զախ դին է

Le Bosphore est si profond partout, que nous passons assez près du bord pour respirer l'air embaumé des fleurs, et reposer nos rameurs à l'ombre des arbres. Les plus grands bâtiments passent aussi près de nous; et souvent une vergue d'un brick ou d'un vaisseau s'engage dans les branches d'un arbre, dans les treillis d'une vigne, ou même dans les persiennes d'une croisée, et fuit en emportant des lambeaux du feuillage ou de la maison. Ces maisons ne sont séparées les unes des autres que par des groupes d'arbres sur quelques petits corps avancés, ou par quelques angles de rochers couverts de lierre et de mousse, qui descendent des arêtes des collines et se prolongent de quelques pieds dans les flots. De temps en temps seulement, on trouve une anse plus profonde et plus creuse entre deux collines séparées, et fendues par le lit d'un torrent ou d'un ruisseau. Un village s'étend alors sur les bords aplanis de ces golfes, avec ses belles fontaines moresques, sa mosquée à coupole d'or ou d'azur, et son léger minaret qui confond sa cime dans celle des grands platanes. Les maisonnettes peintes s'élèvent en amphithéâtre des deux côtés et au fond de ces petits golfes, avec leurs façades et leurs kiosques à mille couleurs; sur la cime des collines, de grandes villas s'étendent, flanquées de jardins suspendus et de groupes de sapins à larges têtes, et terminent les horizons. Au pied de ces villages, est une grève ou un quai de granit de quelques pieds seulement de large; ces grèves sont plantées de sycomores, de vignes, de jasmins, et forment des berceaux jusque sur la mer, où les caïques s'abritent. Là sont à l'ancre des multitudes d'embarcations et de bricks de commerce de toutes les nations.

Au delà des châteaux, le Bosphore s'élargit; les montagnes de l'Europe et de l'Asie s'élèvent plus après et plus désertes. Buyukdéré, charmante ville au fond du golfe que forme le Bosphore au moment où il se coude pour aller se perdre dans la mer Noire, s'étend comme un rideau de palais et de villas sur les flancs de deux sombres montagnes. Un beau quai sépare les jardins et les maisons de la mer. La belle prairie de Buyukdéré sur la gauche, avec son groupe de merveilleux platanes, qui

Պեոյիւքտերէի գեղեցիկ հովիտը՝ իր նրաշալի սօսիւններով՝ որ բլուրներուն զլուխը պսակաձեւ կերեցընեն., Հոն կը տեսնես շատ մը Հայեր որ իրենց զաւկներովը անդադար կերքան ու կուգան՝ տերեւալից ու ծաղկալից նաւակներով. Վոսփորին դէպ ի Սեւ ծովու միգապատ հորիզոնը երկընցած տխուր ու նեղ բազուկը. ուրիշ լեռներու գօտիներ՝ ուր ոչ գեղեր կան եւ ոչ տներ, եւ իրենց բուխ անտառներովը մինչեւ ամպերը կը քարձրանան՝ իբր քէ սոսկալի սահման մը ըլլալին մըրկածին ծովուն փորձիկներուն ու Կոստանդնուպօսոյ ծովերուն սքանչելի հանդարտութեան մէջտեղը. երկու ծովեզերաց վրայ զիմացէ զիմաց մէյմէկ ամուր բերդեր՝ իրենց մարտկոցներովը, աշտարակներովն ու պսակներովը երկու հրուանդաններու դէպ ի առջեւ երկընցած գլուխներուն մէյմէկ բազ կերեւան, անոնցմէ ալ ետքը երկու շարք ժայռեր՝ տեղ տեղ միայն անտառներով՝ կերքան Սեւ ծովուն կապոյտ կոհակացը մէջ կը քաղուին. այս է անա Պեոյիւքտերէի տեսքը :

Այս իրիկուն Կոստանդնուպօսիա դարձած ժամանակս Ասիոյ ծովեզերքէն անցայ որ հազար անգամ աւելի գեղեցիկ կերեւնայ աչքիս քան քէ Երոպայի ծովեզերքը : Ասիոյ կողմը գրեթէ ամենեւին բան չկայ որ մարդու ձեռագործ ըլլայ, ամեն բան բնութեան ըրածն է : Հոն ոչ Պեոյիւքտերէ կայ, ոչ Թարապիա, ոչ դեսպանաց պալատներ եւ ոչ Հայոց կամ Ֆրանկաց տներ. հոն եղածներն են լեռներ, կիրճեր, ձորակներ, ժայռերուն տակերը գոգաձեւ տարածուած մարգեր, օձապտոյտ առուակներ, փրփրադէզ փայլուն ջրերով հեղեղատներ, ժայռերուն կողերէն կախուած, փոսերուն մէջ սահած, մինչեւ ծովեզերքի բազմաթիւ ծոցերը իջած ծառատունկեր. ամեն տեսակ ձեւով, գունով, տերեւներով, կանաչներով զարդարուած այնպիսի տեսարաններ որ պատկերահանին վրձինը քովէն անգամ չկրնար հնարել. տեղ տեղ մինակ մինակ կեցած՝ քանի մը հաստ նաւավարի կամ տաճիկ պարտիզպաններու տներ... տեղ տեղ ձկնորսի ձերմակ առագաստներ որ խորունկ ծովածոցներուն մէջ կը սողան... անբիւ անհամար ձերմակ բոջուներ որ դաշտերուն ծայրերը իրենք զիրենք կը սքեն, արծիւներ՝ որ լեռներուն վրայէն ծովուն վրայ քեւտարած կը բոջին. գաղտնաձածուկ խորշեր որ ժայռերով ու սուկավիթիսար ծառերուն ճիւղերը բոլորովին գոցուած են, ծառերուն ճիւղերն ալ ամպի պէս տերեւներով ծածկուած՝ ալիքներուն վրայ կը կախուին ու նաւակներուն պատսպարան կը լլան...

dentellent la cime des collines ; des Arméniens avec leurs caïques pleins de branchages et de fleurs ; le bras du Bosphore plus sombre et plus étroit que l'on commence à découvrir, étendu vers l'horizon brumeux de la mer Noire ; d'autres chaînes de montagnes, entièrement dégarnies de villages et de maisons, et s'élevant dans les nues avec leurs noires forêts, comme des limites redoutables, entre les orages de la mer des tempêtes et la magnifique sérénité des mers de Constantinople ; deux châteaux forts, en face l'un de l'autre, sur chaque rive, couronnant de leurs batteries, de leurs tours et de leurs créneaux les hauteurs avancées de deux sombres caps ; puis, enfin, une double ligne de rochers tachés de forêts, allant mourir dans les flots bleus de la mer Noire : voilà le coup d'œil de Buyukdéré.

Je viens de longer la côte d'Asie en rentrant ce soir à Constantinople, et je la trouve mille fois plus belle encore que la côte d'Europe. La côte d'Asie ne doit presque rien à l'homme, la nature y a tout fait. Il n'y a plus là ni Buyukdéré, ni Thérapia, ni palais d'ambassadeurs, ni ville d'Arméniens ou de Francs ; il n'y a que des montagnes, des gorges qui les séparent, des petits vallons tapissés de prairies qui se creusent entre les racines de rochers, des ruisseaux qui y serpentent, des torrents qui les blanchissent de leur écume, des forêts qui se suspendent à leurs flancs, qui glissent dans leurs ravines, qui descendent jusqu'aux bords des golfes nombreux de la côte ; une variété de formes, et de teintes, et de feuillage, et de verdure, que le pinceau du peintre de paysage ne pourrait même inventer ; quelques maisons isolées de matelots ou de jardiniers turcs... quelques voiles blanches de pêcheurs qui se traînent dans les anses profondes... d'innombrables volées d'oiseaux blancs qui s'es-suaient sur le bord des prés, des aigles qui planent du haut des montagnes sur la mer ; les criques les plus mystérieuses, entièrement fermées de rochers et de troncs d'arbres gigantesques, dont les rameaux, chargés de nuages de feuilles, se courbent sur les flots, et forment sur la mer des berceaux où les caïques s'enfoncent...

Ծովեզերքին զիրքը մինչև սուղան Մեհեմետին պալատը այս տեսքն ունի, ու կարծես երևան պալատով ալ Վոսփորը՝ Զուլեյքի լճի մը պես կը գոցուի։ Հոն Վոսփորին կերպարանքը կրփոխուի։ Բլուրները կըսկսին զարդարուիլ ու ցածնալ, եւ անոնց նեղ նեղ ձորերը աւելի կակուղ կերպով գոգ կառնուն...

Անկէջ քիչ մը անդին Վոսփորի ալիքներուն բուն ծայրը բարձրացած կեցած է նորաշէն հոյակապ պալատը՝ ուր որ հիմա արքայն կը բնակի։ Պէյլերպէյին պալատը խալիփական ճարտարապետութեամբ շինուած է՝ հնդիկ ու արաբացի զարդերով խառն. անգին ընդարձակութեամբ շէնք՝ այլ եւ այլ դստիկոններով, կողմնական բեւերով ու ներսի պարտեզներով։ շէնքերուն ետեւը ծովէն մինչև լեռները մեծամեծ ածուներ կան՝ վարդենիներով ու շատրուաններով զարդարուած։ Իսկ ծովեզերքին մինչև պալատին պատուհանները նեղ քարայտաւ մը կայ կրանիք քարէ։ Հանդարտ հանդարտ անցայ եւ այն պալատին առջեւն, ուր որ մարմարաշէն ու ոսկեձեղուն յարկաց մէջ հոգ եւ արհաւիրք անպակաս են. տեսայ արքան որ ծովահայեաց պատշգամի մը բազմոցին վրայ նստած էր. Սնմետ փաշան ալ՝ որ իր երիտասարդ մտերիմներէն մէկն է՝ քովը կեցած էր ոտքի վրայ։ Քազաւորը եւրոպական հագուստնիս որ տեսաւ՝ մատով ցուցուց գմեղ Սնմետ փաշային՝ ով ըլլայնիս հարցընելու կերպով մը։ Եւ արեւելեան ձեւով բարեւտուի Ասիոյ ինքնակալին, անիկայ ալ քաղցրութեամբ մը զիս բարեւեց։ Պալատին բոլոր վանդակափեղկերն ալ բաց էին, եւ այն շքեղաշուք բնակարանին մէջի հարուստ զարդարանքները պայծառափայլ գեղեցկութեամբ կը շողշողային։ Կանանց բնակած բեր կամ հարեմը գոց էր. անհազին ընդարձակութիւն ունի, բայց մէջի բնակիչներուն քանի հոգի ըլլալը չգիտցուիր։ Պալատին դրանը առջեւ՝ ծովուն վրայ երկու նաւակար՝ բոլոր ոսկեգոծ՝ ամէն մէկը քսանըջորս քիւ վարով։ Այս նաւակներուն ձեւը եւրոպական ամենափափուկ ակտրժակին ու արեւելեան ձոխութեան յարմար է. մէկուն առաջքը՝ որ քսանընինգ ոտնաչափէն պակաս երկայնութիւն չունի, ոսկիէ կարապ մը ձեւացած է բեւատարած՝ որ կարծես թէ ալիքներուն վրայէն այն ոսկի նաւակը առերկրտանի. նաւակին ետեւի կողմը ոսկիէ սիւներու վրայ ամպնովանի մը կար մետաքսէ, եւ քազաւորին նստարանները քաշմիրի բանկազին շալեր էին. մէկալ նաւակին առաջքը ոսկիէ նետ մըն էր

Le rivage offre cet aspect jusqu'au château de Mahomet II, qui, de son côté aussi, semble fermer le Bosphore comme un lac de Suisse. Là il change de caractère : les collines moins âpres affaissent leurs croupes et creusent plus mollement leurs étroites vallées...

Un peu au delà, tout à fait sur le bord des flots du Bosphore, s'élève le magnifique palais nouveau, habité maintenant par le Grand Seigneur. Beglierbeg est un édifice dans le goût italien, mêlé de souvenirs indiens et moresques; immenses corps de logis à plusieurs étages, avec des ailes et des jardins intérieurs; de grands parterres plantés des roses et arrosés de jets d'eau s'étendent derrière les bâtiments, entre la montagne et le palais; un quai étroit en granit sépare les fenêtres de la mer. Je passai lentement sous ce palais, où veillent, sous le marbre et l'or, tant de soucis et tant de terreurs; j'aperçus le Grand Seigneur, assis sur un divan, dans un des kiosques sur la mer; Achmet-Pacha, un de ses plus jeunes favoris, était debout près de lui. Le sultan, frappé de l'habit européen, nous montra du doigt à Achmet-Pacha, comme pour lui demander qui nous étions. Je saluai le maître de l'Asie à la manière orientale; il me rendit gracieusement mon salut. Toutes les persiennes du palais étaient ouvertes, et l'on voyait étinceler les riches décorations de cette magnifique et délicieuse demeure. L'aile habitée par les femmes, ou le harem, était fermée; elle est immense, mais on ignore le nombre des femmes qui l'habitent. Deux caïques, entièrement dorés et montés de vingt-quatre rameurs chacun, étaient à la porte du palais, sur la mer. Ces caïques sont dignes du goût le plus exquis du dessin de l'Europe et de la magnificence de l'Orient : la proue de l'un d'eux, qui s'avancait d'au moins vingt-cinq pieds, était formée par un cygne d'or, les ailes étendues, qui semblait emporter la barque d'or sur les flots; un pavillon de soie monté sur des colonnes d'or formait la poupe, et de riches châles de cachemire servaient de siège pour le sultan; la proue du second caïque était une flèche d'or empenchée qui semblait voler, détachée de l'arc, sur la mer. Je m'arrêtai longtemps, hors de la vue du sultan, à admirer ce palais et ces jardins : tout y semble disposé avec un goût parfait; je ne connais rien en Europe qui présente à l'œil plus de magnificence et de féerie dans des demeures

բեւառք, որ կարծես քե աղեղէն ելած կը բռնէր ծովուն երեսը : Թագաւորին աջքէն հեռանալով կանկ առի ու երկար առնէ զմայլածկը զիտէի այն պալատն ու պարտեզները. անոնց ամէն բանն ալ կատարեալ կիրք արտոժակով շինուած կերեւնար. երոպայի Բագաւորական պալատներէն մէկն ալ չեմ տեսած որ այնչափ ճոխութիւն ու կարգէ դուրս աղուորութիւն ունենայ. կարծես քե ամէն մէկ բանն ալ դեռ նոր ելեր է արուեստաւորաց ձեռքէն, այնչափ մաքուր պայծառ ու երփնազեղ է. պալատին տանիքը ոսկեզօծ վանդակապատով գոցուած է, եւ ծխահաններն անգամ՝ որ երոպայի մէջ մեր ամենհասարակաց շինուածքներուն շէնքը շնորհքը կը տանին՝ ոսկեզօծ ու խորշկէն սիւներ են, եւ իրենց աղուոր գլուխներովը պալատին զարդարանքը կաւեցընեն :

ԼԱՄԱՐՏԻՆ :

res royales : tout semblait sortir des mains de l'artiste, pur, rayonnant d'éclat et de peinture; les toits du palais sont masqués par des balustrades dorées, et les cheminées même, qui défigurent en Europe les lignes de tous nos édifices publics, étaient des colonnes dorées et cannelées, dont les élégants chapiteaux ajoutaient à la décoration de ce séjour.

LAMARTINE.

Գ. ՀԱՆԳԻՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ՄԱՐԳԿԱՆ

ՖՐԱՆՔԼԻՆ

(Շարադարութիւն եւ վերջ.)

Ֆրանքլինի բարեկամներէն մէկը՝ Գալիլէ Զարրէ՝ Ֆրանքլինը ի հաշտութիւն յորդորելէն ետեւ այսպիսի խօսք մըն ալ ըսեր էր քե « Փոքորիկներու օրերը մօտենալու վրայ են, զլիտղ ճարը տես՝ բարեկամ. ըլլալիքը չգիտցուիր, մարդկանց փոփոխամտութիւնը յայտնի է : » Կերեւնայ քե Գաղղիոյ մեծ խռովութեան նշանները առնելով ըսած էր այն խորհրդաւոր խօսքերը : Ֆրանքլին այս նշանաւոր ու խելացի պատասխանը տուաւ. « Ես որ իմ երկայն կեանքս բնեցընելու վրայ եմ՝ մնացած օրերուս վրայ մեծ համարում մը չունիմ : Մեկ ծրար չուխայէն պզտիկ կտոր մը ձեռքը մընացած վաճառականի պէս՝ ես ալ կրնամ ըսել քե որովհետեւ ասիկայեւորի կտորն է, քեզի աման կը ծախեմ, ուզած զինրդ տուր ու առ : Մեր մարդը բերես իր ծերութիւնը՝ մարտիրոսանալէն աւելի աղէկ բանի մը չկարենայ բերել : »

Անգղիոյ առաջարկութիւնները Վոշինկրօնին ալ ընդունելի չեղան, ուստի եւ Ամերիկացւոց ազգային յողովոյն միաձայն քուէարկութեամբը մերժուեցան : Անոր վրայ Գաղղիոյ հետ հաստա-

տուած դաշնադրութեան աւետիսն ալ հասնելով՝ Ամերիկացւոց ուրախութիւնը աւելցաւ, եւ մէկէն դեպքան անուանեցին Ֆրանքլինը Գաղղիոյ տէրութեան քով. Գաղղիացիք ալ իրենց կողմանէ դեպքան մը յուղարկեցին Ամերիկա : Այն առնէ Անգղիացիք Գաղղիացւոց դէմ ալ պատերազմ բացին, ինչպէս որ բնական էր. Գաղղիացիք ալ ըստ այնմ պատրաստութիւն տեսած էին : Տաշորդ տարին, այսինքն 1779ին, Սպանիացիք, անոնցմէ ետքն ալ Հոլանտացիք Գաղղիոյ հետ միաբանեցան. եւ այս երեք ծովային զլխաւոր տէրութեանց նիզակակցութիւնը, նմանապէս Ռուսիոյ, Տանի-մարքայի ու Շուեթի անկողմնաւոր կենալը, մեծ քաջաւերութիւն եղան Ամերիկացւոց : Վասն զի Անգղիան հարկադրեցաւ աշխարհիս ամէն կողմը իր ոյժը ջրուելու. եւ քեպէտ շատ տեղ, ու նաեւ Ամերիկայի մէջ քանի մը յաղթութիւններ ըրին իր ծովակալներն ու զօրավարները, բայց քաջն Վոշինկրօն՝ գաղղիացի Լաֆայէթ զօրավարին հետ մեկտեղ մեծամեծ յաղթութիւններ ըրաւ, Գաղղիան ալ Ֆրանքլինի միջնորդութեամբը շատ ըս-